

УДК 94(497.11)"1389":316.752(=163.41)

821.09-992

DOI: 10.5937/sabornost1913231M

Оригинални научни рад

Анђелија Миладиновић*

Хришћански културни центар др Радован Биговић, Београд

Косовски мит у путописима о Краљевини Југославији

Abstract: У раду се испитује Косовски мит¹ и његова улога у стварању најпре српске, а затим југословенске државе. У уводу се укратко образлаже перцепција Косовског мита и Видовдана кроз векове. Проблематизује се улога путописаца и њихов *хоризонти очекивања*. Посебан део рада односи се на уметничко стваралаштво инспирисано Косовским митом, те у каквој вези је било са званичном југословенском идеологијом. Затим следи анализа у којој мери је заступљен Косовски мит у путописима, утисци аутора и испитује се веза са уметничким стваралаштвом Краљевине Југославије.

Key words: Косовски мит, Видовдан, путопис, Краљевина Југославија, Иван Мештровић, Србија, Велика Британија.

1. Увод

На Видовдан 28. јуна 1389. године, савез хришћанских војски предвођених српским кнезом Лазаром Хребељановићем сукобио се са османском војском предвођеном султаном Муратом I. Оба владара изгубила су животе у бици која је уследила. Владика Петар II Петровић Његош објавио је *Горски вијенац* 1847. године. Ово популарно дело је утицало на српску националну идеју у другој половини 19. века. Његош је у делу овековечио обилићевски морал и на тај начин канонизовао легенду. Ово је Косовску битку поставило на својеврстан пиједестал као главну тачку српске националне историје, овековечене у Видовдану и новом моћном симболизму.² Србија инкорпорира Косово и Вардарску Македонију после Првог балканског рата 1912/1913 године, што је значило да су Видовдански јунаци освећени, а Косово је постало део Србије. Ово је само учврстило

* andjelija.m.94@gmail.com

¹ Термин Косовски мит у раду се односи на колективно сећање, меморијализацију, употребу и перцепцију феномена насталог на темељу догађаја из историје средњовековне Србије — Косовске битке.

² Markovich, 2015, стр. 28.

симболичку важност битке и слављење Видовдана,³ који је 1913. године званично постао црквени и државни празник.⁴ Милош Ђурић у Загребу 1914. године објављује дело *Видовданска еџика*, где истиче како се: „наши најбољи уметници свих родова надахњују најскупљом и најблагодетнијом нашом националном успоменом која се зове Видовдан, Косово.“⁵ Милош Ковић истиче како су савезници у Првом светском рату свечано обележавали Видовдан да би охрабрили Србе.⁶ Видовдан је до те мере постао популаран у 20. веку што видимо по важности догађаја који се за њега везују: Гаврило Принцип и убиство Франца Фердинанда 1914. године, Видовдански устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1921. године. Слободан Марковић је испратио како су у *Полицији* представљени атентат, Гаврило Принцип и обележавање Видовдана од 1914. до 1939. године, један феномен где је Гаврило Принцип прошао пут од Видовданског апостола до заборавља све до завршетка Другог светског рата.⁷

Марковић пише о триптиху симболизма Видовдана који се састоји из: (1) Косовске битке као жртве за слободу и Царство небеско, (2) Сарајевског атентата као гласника будуће слободе, (3) Видовданског Устава као испуњења старих аспирација Срба, Хрвата и Словенаца за сједињењем и закључује како је изгубио своје препознатљиве црте.⁸ Међутим, симболизам Видовдана је много комплекснији од триптиха. Косовско предање је свеприсутни елемент у српској историји и иако су горе наведене хронолошке одреднице користан оријентир да би се разумео Косовски мит, симболика Видовдана и шта значи Косовски завет, то је могуће једино кроз прожимање и интеракцију појмова и извора који се тичу Косовског

³ „Тек после дефинитивне победе над Турцима, којом су српски ратници, као и архаични људи прошлих времена, доказали да су достојни херојског претка, Видовдан је и званично уведен као национални, црквени и народни празник. Од 1913. године на дан његовог светковања редовно ће бити евоцирано сећање на пале ратнике у првом светском рату и делиће се јело и пиће за њихову душу као у митско доба“ (Поповић, 2011, стр. 160).

⁴ Markovich, 2015, стр. 30.

⁵ Ђурић, 1914, стр. 13.

⁶ „Песник Гилберт Кит Честертон је, у једној брошури британског Комитета за Дан Косова, штампаној у 85.000 примерака, тврдио да је Косовска идеја најбоље изражавала духовне циљеве Савезника у Првом светском рату“ (Ковић, 2018).

⁷ Принцип је представљен као један од младих идеалиста који је жртвовао свој живот тако да би Срби, Хрвати и Словенци могли да буду један народ. Принцип и његови другови су били есхумирани, поздрављани као хероји и лета 1920. њихови остаци су сахрањени уз почасту у Сарајеву. Комитет је носио назив „Комитет за пренос костију Видовданских хероја“. Другог фебруара 1930. Године, када је комеморативна плоча откривена у Сарајеву која слави акт из 28. 6. 1914. године, није присуствовао ниједан југословенски или званичник са Београдског двора. Политика је испратила овај догађај додуше уз ноту одговорности за рат. За време обележавања 500 година Косовске битке 1939. године се спомиње прилично мало (Markovich, 2015, стр. 36–38).

⁸ Markovich, 2015, стр. 37.

мита, Видовдана и догађаја које су исти инспирисали.⁹ У супротном, инсистирањем на чистој дистинкцији и дисекцији, бивамо ускраћени да сагледамо у целости континуитет овог феномена.

У свом делу *Видовдан и часни крст* Миодраг Поповић уочава повезаност Косовског предања с духовним процесима као што су настанак мита или митизација епских садржаја, истичући при томе да мит о Косову „није настао одједном“, те да је анализирајући Косовски циклус разматрао „само један од могућих профила митизације косовских мотива“.¹⁰ Ипак, Милош Ковић је обрадио мноштво извора насталих у годинама након битке, па тако наводи српске и турске изворе, путописе странаца за које пише да су приказали већ уобличено епско предање о Косовском боју са мотивима издаје, клевете и пораза.¹¹ Сања Бошковић истиче како је централна фигура Косовског мита сложени лик *Цара Лазара* кроз чију се судбину рефлектује судбина читаве нације, а да су остали ликови косовске саге, Југ Богдан и његових девет Југовића, Милош Обилић, Вук Бранковић, Милан Топлица, Косанчић Иван, у функцији су одсликавања историјских, моралних, социолошких, религијских збивања.¹² Међутим и централна фигура се мењала кроз векове — у Његошевом *Горском вијенцу* централна фигура је Милош Обилић, а јунаци дела теже достизању *обилићевског морала*.

Косовски мит је прожимао херојску епiku до те мере да су епске песме са прекосовским садржајем нису смештене у контекст историјског времена, већ су представљене као *колективно сећање* на догађаје из *старијих времена*.¹³ Он постаје и камен темељац и везивни елемент који омогућава континуитет народа, а попримањем духовне димензије тежи ка испуњењу завета. Тако Миодраг Поповић примећује: „Заједно с победничким крстом, народни певачи су оживели и култни дан бога Вида, и то у новој, ратничкој варијанти, као дан јуначког огледања, садашњег, будућег, свевременског. У

⁹ Bakić-Hayden, 2004, pp. 37.

¹⁰ Бошковић, 2014, стр. 15.

¹¹ Аутор наводи: „Име Милоша Кобиле по први пут поменуто у Турској хроници Константина Михаиловића из Островице (написаној између 1496. и 1501), везивање издаје за Вука Бранковића среће се тек у Краљевству Словена (1601) Мавра Орбинија. [...] Књига Орбинија и дела других дубровачких писаца, као и драма о Косовској бици настала у Перасту крајем XVII века, потврђивали су зрачење Косовског култа и у римокатоличким земљама. [...] Коначно, у Житију кнеза Лазара, названом и Прича о боју косовском, насталом крајем XVII или почетком XVIII века на подручју Боке Которске и Црне Горе, Косовско епско предање добило је завршни облик, познат из доцнијих збирки Вука Караџића. О читаности и утицају ове компилације епске и писане традиције, сведочи и то што је сачувана у 36 варијанти. [...] У међувремену, у сеоби патријарха Арсенија Чарнојевића из 1690, мошти кнеза Лазара кренуле су на своје друго путовање, од Раванице до Сент Андреје и назад, седам година касније, до сремског Врдника. Већ спасавање моштију сведочило је о њиховом значају за Србе; сто година раније, Турци су Србе казнили спаљивањем моштију Светог Саве“ (Ковић, 2018).

¹² Бошковић, 2014, стр. 127.

¹³ Бошковић, 2014, стр. 127.

њиховим песмама, само су слике биле старе, митске; поруке су биле нове, устаничке.¹⁴ Томе је у многоме допринео Вук Караџић које је сакупио и објавио епске песме, који је заједно са Јернејем Копитарем заслужан за препознавање српске културе у европским круговима по Косовском циклусу.¹⁵

2. Косовски мит у освит модерне српске и југословенске државе

Крајем 19. века, у време настајања планова за ширење Србије на југ Балканског полуострва, кроз читав низ празника и свечаности у јавни простор је увођен *косовски култи*, а свечано откривање *Сјоменика Косовским јунацима*, аутора Ђорђа Јовановића,¹⁶ у Крушевцу је представљало свакако један од централних политичких догађаја.¹⁷ Идеја за подизање споменика настала је у време обележавања Косовске битке (1889). Олга Манојловић-Пинтар истиче како је та идеја била условљена „дубиозном позицијом државе узрокованом поразима у рату са Бугарском, а потреба снажније промоције институција династије и војске реализована је низом препознатљивих симбола који су комуницирали са јавношћу у покушају изградње жељеног колективног идентитета.“¹⁸ Међутим, Миодраг Поповић у делу *Видовдан и часни крст* јако детаљно приказује пут до уношења Видовдана црвеним словима у календар Српске православне цркве.¹⁹ Када се погледа колику су улогу имали Косовски мит и Видовдан у јавној сфери, тешко да се овај догађај може свести само на дневнополитичку пропаганду. Како Александар Обреновић није доживео да открије *Сјоменик косовским јунацима*, свечани чин је извршио краљ Петар I Карађорђевић, а како је споменик је имао натпис *Српство косовским јунацима* и са три

¹⁴ Роровић, 2011, стр. 171.

¹⁵ Ковић, 2018.

¹⁶ Ђорђе Јовановић је био српски вајар и академик Српске академије наука и уметности. Као један од оснивача Уметничке школе, из које је касније настала Уметничка академија, Јовановић је био веома посвећен педагошком раду. Најзначајнији део његовог стваралачког опуса представљају јавни споменици и портрети, међу којима посебно место заузимају Споменик косовским јунацима у Крушевцу, Кнезу Милошу у Пожаревцу, Јосифу Панчићу, Кости Таушановићу, Вуку Караџићу и Војводи Вуку у Београду, као и низ споменика на београдском Новом гробљу.

¹⁷ Manojlović-Pintar, 2014, стр. 70.

¹⁸ Manojlović-Pintar, 2014, стр. 69.

¹⁹ Иако се не налази у календарима 18. века и прве половине 19. века, он се помиње у песмама о косовској погубији (Мушицки пева 1819. године Оду на Видовдан 1389, а Јован Стерија Поповић објављује 1842. елгију Спомен Видова дана) по алманасима и књижевним листовима прве половине 19. века. Шездесетих година тријумфоваће Вукове идеје. Целокупан јавни живот, одвија се у знаку припрема за ослобођење од Турака. Косовска традиција постаје све популарнија, а Видовдан се чешће помиње, тако да ће шездесетих година ући у речник дневне публицистике, а главни политичко-књижевни лист у Београду зваће се „Видовдан“. Као црквени празник Видовдан ће ући у календар 1892. године. (Роровић, 2011, стр. 157.)

стране урезане године 1389, 1882. и 1904.,²⁰ јасна је била потреба да се овај нови почетак у српској историји дода *Косовском њанићу*.

Како примећује Александар Лома: „Двадесети век почео је за Србе у знаку освећеног и повраћеног Косова. Национални занос тежио је да се оваплоти у граниту Видовданског храма.“²¹ У Србији је од смене династија постојала идеја изградње Мештровићевог²² *Видовданског храма*, који би снажио представу националног континуитета (модерне српске државе са средњовековном државом Немањића). Дело је замишљено тако да темељи симболишу петовековну историју робовања под Турцима; стубови јунаке и државнике; звоник узвишене душе јунака као спој небеског и земаљског.²³ *Јуџославизација* Косовског мита, о чему пише Александар Игњатовић, дешавала се управо у деценији пред избијање Првог светског рата, тако да је Видовдански или Косовски храм сада персонификовао јединствен и целовит југословенски народ чији је идентитет превазилазио етничке, језичке, верске и историјске поделе између заједница. Мештровић је тематски везао своје дело за епску традицију Јужних Словена, а Карађорђевићи, који су преузели на себе меценство, већ су од 1910. откупљивали неке од његових Видовданских скулптура. За Мештровића су сви југословенски мученици, од Косова до тадашњег тренутка и читава „југословенска нација“ представљали апостоле „религије крајњег пожртвовања“.²⁴ Версајски мировни споразум потписан је на Видовдан 1919. године, у исто време када је Мештровићев Видовдански храм био изложен на великој *Exposition des artistes Yougoslaves* у Паризу.²⁵ Како је време пролазило, симболи ратне победе били су истакнути као кључни чиниоци личних и колективних идентитета. Од увођења шестојануарске диктатуре 1929. године ови споменици учествовали су у реконструисању југословенског националног наратива.²⁶ Међутим, како је Видовдански култ постао део званичне

²⁰ Manojlović-Pintar, 2014, стр. 72.

²¹ Лома, 2002, стр. 253.

²² Иван Мештровић је био југословенски вајар и архитекта. Дипломирао је ликовну академију у Бечу, а затим је био професор на ликовним академијама у Загребу, Сиракузи (1947) и Саут Бенду (1955). На тему доја на Косову у Паризу се родила идеја за пројекат изградње Видовданског храма чија је макета награђена у Риму. Аутор је и следећих споменика: Захвалност Француској у Београду на Калемегдану, Незнани јунак на Авали, Победник на Калемегдану.

²³ Манојловић-Пинтар, 2014, стр. 140.

²⁴ Игњатовић, 2018, стр. 81.

²⁵ Игњатовић, 2018, стр. 84–85.

²⁶ У годинама након завршетка Првог светског рата долази до подизања низа локалних спомен-оделиска и чесми у које су урезана имена погинулих, а затим и три монументална споменика посвећена Балканским и Првом светском рату — Победник, Споменик захвалности Француској и Споменик незаном јунаку чији је аутор био управо Иван Мештровић (Manojlović-Pintar, 2014, стр. 139).

југословенске културе, тако је постао и један од разлога антагонизма хрватских странака и КПЈ-а према Краљевини Југославији.²⁷

3. Балкан и путописи

Бугарска историчарка Марија Тодорова рекла је: „Европа се завршава тамо где политика каже“,²⁸ што значи да су границе Балкана произвољне, како за унутрашњег, тако и за спољашњег посматрача. Објективност посматрача је неретко била уско везана за специфичну идеју прогреса, где су наука и технологија аксиоми, а сопствене културне и политичке норме важећи стандарди.²⁹ Осим за политику и литературу, Балкан је и у академском свету често био у домену „замишљене географије“.³⁰ Балканско полуострво већ преко два века представља неисцрпан рудник стереотипа.³¹ Најпре, као извор за „британску наративну колонизацију“, а током „америчког 20. века“, упоредо са променом центара светске моћи, САД преузимају улогу „наративног колонизатора“ и оног ко „диктира замишљену географију“.³²

Милица Бакић Хејден поставља реторичко питање — у којој мери спољне представе о Балкану временом постају његова судбина?³³ Едвард Саид тврди да оно што је оријенталном свету дало идентитет и учинило га схватљивим није било резултат његових властитих напора, већ је за то заслужан читав низ зналачких манипулација, преко којих је Запад идентификовао Оријент. На тај начин се Оријент у исто време дисциплинује, проучава, илуструје, описује и изриче му се суд.³⁴ Констатација да је оријентализам „створени корпус теорије и праксе“³⁵ примењива је и на балканизам — дискурс о замишљеном Балкану. Дубоке корене негативне слике *Друјої* налазимо још у средњем веку, када је Запад угрожавала

²⁷ Милош Ковић тако наводи и податак да је Иван Мештровић касније прешао на страну хрватских националиста (Ковић, 2018).

²⁸ Todorova, 2006, стр. 139.

²⁹ Bakić-Hejden, 2006, стр. 15.

³⁰ Todorova, 2006, стр. 180.

³¹ Goldsvorti, 2000, стр. 5–8.

³² Радоњић, 2015, стр. 74.

³³ Оваква и слична питања данас постављамо захваљујући Едварду Саиду, који их је првобитно покренуо у контексту Блиског Истока и односа Запада према Арапима. Његова контроверзна књига је настала као побуна против сваког облика доминације: не само оних најпрепознатљивијих, као што су политичка и економска, већ и против облика културне доминације, који леже у наслеђеним обрасцима мишљења и посматрања света — обрасцима заснованим на дистинкцији Запада и Истока, нашег, прогресивног, модерног, активног, нормалног и њиховог, задртог, традиционалног, статичног, деформисаног у неком смислу.

³⁴ Said, 2000, стр. 57.

³⁵ Said, 2000, стр. 27.

„шизматичка вера“ већине становника Балкана и амбивалентна „природа“ Византије. Ова слика Балкана дели једну важну карактеристику са Балканом 20. века — међупросторност. По речима Бакић Хејден, „међупростор Балкана узнемирава Запад још од Византије“³⁶.

Од шездесетих година 19. века, а посебно од Велике источне кризе, појављују се две нове генерације Британаца који се баве Србијом и Балканом; ове генерације довешће до велике промене у односима према Србији.³⁷ Слика одређених балканских земаља често се мењала у Британији. То наводи на закључак да није постојала једна, „замрзнута“ слика, него више перцепција, које су се мењале, нарочито у ратним временима, када је *Друи* представљао слику непријатеља.³⁸ Међу чиниоцима који утичу на слику коју дају путописци веома је важан национални, друштвени и културни контекст из којег они долазе.³⁹ Не треба губити из вида ни „хоризонт очекивања“, о коме су аутори, ако су намеравали да објаве свој путопис, морали водити рачуна.⁴⁰

Како перцепција Балкана тако перцепција и Видовдана и Косовске битке није била статична. Путописи 19. века су етнолошка ризница, како су се путници у другој половини века охрабрили да залазе све дубље у Балканско полуострво, тако су себи давали задатак да забележе што више историје, обичаја, описа народних ношњи, људи и свакодневног живота и да то понесу са собом у Велику Британију. Паулина Ирби и Џорџина Мјур Мекензи су цело једно поглавље у свом путопису посветиле Косовској бици.⁴¹ Овде су дале читав опис Косовске битке јер како кажу: „Ко год је провео неко време у Србији и позабавио се народном традицијом и песмама, осетиће се као да је и он сам био у Косовској бици. Сваки детаљ тог догађаја је толико жив, актери толико јаким дојама насликани, да је сваки мотив јасан“.⁴² Поглавље закључују реченицом да је тада „Косово одвојено од Европе и постало пашњак за Турску војску“.⁴³

³⁶ Бакић-Hejden, 2006, стр. 96.

³⁷ Попут Вилијама Гледстона, Дејвида Лојда Џорџа, преко Мери Идит Дарам, Роберта Ситона-Вотсона до Ребеке Вест (Антић, 2012, стр. 21).

³⁸ Markovich, Beckett Weaver, Pavlović 2006, стр. 137; Више о слици непријатеља у ратним сукобима Ristović, 2011.

³⁹ С обзиром на то да су Турска и њене покрајине од тридесетих година 19. века биле тема која је изазивала знатну пажњу и подељена мишљења британског јавног мњења, суд аутора о ономе што ће видети у тим областима био је често одређен и пре него што би пошао на путовање.

⁴⁰ Костић, 2014, стр. 247–248.

⁴¹ Irby, Mckenzie, 1867, стр. 213–224.

⁴² Irby, Mckenzie, 1867, стр. 215.

⁴³ Irby, Mckenzie, 1867, стр. 224.

Слободан Марковић⁴⁴ и Радмила Пејић⁴⁵ као кључан догађај који је утицао на промену перцепције путописаца наводе Мајски преврат 1903. године, јер је он довео до реоријентализације Србије у очима европске јавности. Као пример се узимају путописци Херберт Вивиан и Мери Идит Дарам. Херберт Вивиан био је огромна присталица Обреновића, тако да је његов опис догађаја прилично личан,⁴⁶ док је Идит Дарам прешла у том периоду пут од пуког посматрача Балкана до проналажења тзв. *нације миљеника*. Обоје су, након што су се разочарали у Србију, постали антагонистички расположени према некадашњем појму обожавања. Међутим, за разлику од Идит Дарам, Вивиан је за све кривио искључиво власт након 1903. године и Карађорђевиће.⁴⁷ Слика Србије је значајно промењена набоље за време Првог светског рата, „малог храброг савезника“ Велике Британије⁴⁸ Ово се огледа и у многим хуманитарним организацијама основаним у Великој Британији као што је *Српски њојџорни фонд* који је основан у Лондону.^{49 50}

4. Косовски мит у путописима о Краљевини Југославији

Већ Први светски рат, из кога настаје Краљевина СХС/ Југославија, служи као сценографија за међуратне путописце и њихову слику косовског мита као једне од кључних идеја које ће градити нову државу. Преко шездесет Британки служило је са српским војницима за време Првог светског рата, оставивши и бројна сведочанства о томе. Како касније пише и Х. Д. Харисон у свом делу *The Soul of Yugoslavia*: „У Србији ћете наићи на много људи који ће Вам причати са поштовањем и љубављу о британским сестрама и докторима који су ризиковали своје животе да спасу њихове сународнике. Овде ћете видети и да се често дешава да су се сестре удавале за Србе и онда остајале да живе у Србији, а Београд има много подсетнике на везе створене за време ратних година“.⁵¹ Занимљиво је сведочанство

⁴⁴ Markovich, 2010, стр. 196.

⁴⁵ Рејић, 2013, стр. 255–284.

⁴⁶ Рејић, 2013, стр. 278.

⁴⁷ Рејић, 2013, стр. 279.

⁴⁸ Markovich, 2018, стр. 60.

⁴⁹ Оснивање овог хуманитарног фонда су подржале многе угледне личности: Роберт Ситон-Вотсон Лојд Џорџ, Хенри Викам Сид, сер Артур Џон Еванс, лејди Пеџет, др Елси Инглс, Мејбл Данлоп Грујић са супругом Славком Грујићем, Чедомиљ Мијаговић, Павле Поповић, и многи други. Српски потпорни фонд је деловао из Лондона и мењао је циљеве у зависности и од потреба у Србији. Помагао је српску војску и народ у Србији, при повлачењу у Скадру, у Драчу, на Крфу, Корзици, на деловима Солунског фронта, у појединим деловима Француске, Битољу и Бизерти (Поповић-Филиповић, 2018, стр. 8–10).

⁵⁰ Моника Крипнер истиче улогу др Елси Инглс у стварању Болнице шкотских жена, на име, она је дошла на идеју да се оснује медицинска јединица од стране жена која би са британским снагама помагала на терену (Krippner, 1991, стр. 67).

⁵¹ Harrison, 1941, стр. 96.

Франческе Вилсон,⁵² истовремена одушевљеност и чуђење, када описује наставника Стефановића за кога пише како док је одрастао није смео да се назива Србином јер је једина дистинкција коју су Турци дозвољавали била религијска, али како он када говори о кнезу Лазару, Југу Богдану, говори са таквим поносом, као да су живели у време његовог прадеде, те закључује да су му они блиски онако како су Британцима блиски Наполеон и Нелсон.⁵³

За време Првог светског рата прославе Косовске битке одржале су се у Лондону 1916. и у Вашингтону и Њујорку 1918. године. Ове прославе биле су организоване од стране британских интелектуалаца широм Британије и од стране владе САД, а ова врста признања само је појачала српску посвећеност овом празнику. Париски мировни уговор 1919. године потписан је на петогодишњицу атентата у Сарајеву, а 1921. године Парламент Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца донео је Устав познатији као *Видовдански Устав* управо на овај празник. Тако је Сарајевски атентат постао део симболизма светог пораза који је формирао национално уједињење, што значи да је од 1921. године симболизам Видовдана тројак: жртва Милоша Обилића, кнеза Лазара, Гаврила Принципа, а национално уједињење Југословена изражено је управо *Видовданском Уставу*.⁵⁴

Нарочито је значајан феномен да више аутора наводи Кумановску битку као пример континуитета и симбол испуњења Косовског завета, са одушевљењем и огромним поштовањем пишу о војницима који, када ступе на тло освећеног Косова најпре клекну и целивају свету земљу а затим корачају лагано, са поштовањем, да не узнемире пале јунаке. То налазимо код Ребеке Вест,⁵⁵ Олив Лоџ,⁵⁶ Лене Јовичић⁵⁷ чак и Моника Крип-

⁵² Франческа Мери Вилсон (1888–1981) рођена је у Њукастлу. Почетак Првог светског рата затекао ју је на месту професорке, када се укључила у помоћ белгијским избеглицима. Убрзо постаје чланица Српског потпорног фонда и као његов представник одлази на Корзику у оквиру програма помоћи српској избеглој колонији. Од 1917. заједно са Маргарет МекФеј придружује се свом брату Морису Вилсону у Бизерти, где се посвећује српским рањеницима. У послератном периоду посетила је Србију у циљу ширења хуманитарне помоћи расељеним лицима, војницима и повратницима из рата. О својим искуствима написала је дела „Портрети и слике из Србије“, „Југословенска Македонија“ које су касније постале део књиге „На ивици хаоса, Сећања на социјални рад између три рата“ (Поповић-Филиповић, 2018, стр. 12).

⁵³ Wilson, 1920, стр. 60.

⁵⁴ Markovich, 2015, стр. 31.

⁵⁵ West, 2004, стр. 440.

⁵⁶ Lodge, 1942, стр. 30.

⁵⁷ Лена Јовичић је била ћерка српског дипломате Александра Јовичића. Често је путовала у Србију са намером да прикупи информације о земљи и да сазна више о свом пореклу. Ауторка је бројних књига о Југославији, претежно географских приручника, бедекера, итинерара, студија о архитектури манастира у Србији (Lazarević Radak, 2011, стр. 24–25); Ауторка најпре истиче континуитет Косовског завета чињеницом да је краљ Александар упалио свеће које је манастиру Дечани даровала Царица Милица са жељом да се упале

нер⁵⁸, која је доста касније посетила Југославију и чије је дело објављено 1954. године наводи исти опис и Кумановску битку назива *реконквистом својој тла*.⁵⁹ Дејвид Футман⁶⁰ је једини изузетак. Наиме, он у свом делу *Balkan Holiday* тврди како према њему пресудан тренутак историје јесте Кумановска битка 1912. али онда снисходљивим тоном додаје да војници који су се борили тог дана нису били свесни да су осветили Косово.⁶¹ Куманово је онда крај једне велике епохе у историји Срба, али и својеврсан пролог за Југославију.

Након завршетка рата, Мери Идит Дарам⁶² покушала је да у својој књизи *Сарајевски злочин* разреши питање: „Ко је започео Велики рат“? Она наравно, није прва поставила то питање, али није пропустила прилику да се у ту дискусију укључи у светлу Солунског процеса који су многи дочекали као непобитан доказ српске кривице за почетак рата. Посветивши се озбиљно свом лаичком истраживању, Мери Идит Дарам је вратила краљу Петру додељени орден Светог Саве и у пропратном писму изјавила да: „њего и његов народ сматра кривим за највећи злочин у историји“.⁶³ Њена истрага о узроцима Првог светског рата се, заправо, састојала из, како је сама рекла: „чекања као мачка испред мишје рупе

оног дана када је Косово освећено а Србија ослобођена, а касније пише о споменику подигнутом војницима који су осветили Косово 1912/1913. године где закључује: „Ниједан Србин не може да прође овде без осећаја захвалности према генерацији која је доживела да види своју слободу освојену и Косово ослобођено“ (Yovitchich, 1926, стр. 48, 49, 129).

⁵⁸ Моника Крипнер је већи део живота провела путујући по Европи, највише по Балкану, истражујући као кореспондент Дејли Хералда између 1951. и 1956. године. Ауторка је неколико водича и путописа и студије из 1980-их о британским медицинским сестрама у Србији за време Првог светског рата.

⁵⁹ „За време Балканских ратова 1912. године, након битке код Куманова, Косово поље је још једном дошло у српске руке и са овом реконквистом скоро светог тла, српски војници су падали на земљу, целивали тло, а уједно се трудили да не узнемиравају мртве хероје прошлости који су спавали ту. Кроз Црну Гору и Србију, посетилац ће увек наилазити на Косово, у легенди, реликвији, песми и народној ношњи, тако да је корисно знати нешто о овој бици“ (Kripner, 1954, стр. 187).

⁶⁰ Дејвид Футман је од 1935. До 1953. године радио у МИ-6 тајној служби британског Министарства спољних послова за земље Леванта. Када је напустио МИ-6 постао је члан колегијума Колеца св. Ентонија у Оксфорду где је до пензионисања предавао историју Русије. Због позних дела био је оптуживан да је био одавештајац који је деловао на Балкану по налогу совјетских служби. Дипломатска искуства из Југославије су му послужила као подстицај за неколико књига: Балкански празник, На пола пута ка Истоку и Прасе и бидер (Lazarević Radak, 2011, стр. 25).

⁶¹ Footman, 1935, стр. 169.

⁶² Идит Дарам је била списатељица и уметница из Уједињеног Краљевства која је посебно позната због текстова о животу Албанаца на самом почетку 20. века. По савету доктора путовала је по Далмацији од Трста до Котора, а затим на Цетиње, престоницу Црне Горе. На овом путовању се упознала са животом на југу Балкана и то искуство ће бити пресудно за њена дела (Lazarević Radak, 2011, стр. 22).

⁶³ Тодорова, 1999, стр. 242.

за доказ од самих Срба,⁶⁴ а уверена је да га је коначно и добила.⁶⁵ Идит Дарам описује ангажман Великих сила у Балканском питању и Великом рату прилично произвољно, не желећи да сагледа озбиљност геополитичке ситуације очекујући за узврат шире прихватање интелектуалних кругова. Када се узме у обзир колико мало извора је консултовала приликом писања ове студије,⁶⁶ неуверљиве доказе којима је поткрепљује, постаје импресивно колико је енергије заправо уложила да убеди читаоце у српску кривицу за рат. Оно што је круцијално је њен заокрет: од става израженог у књизи „Горња Албанија“ где каже: „Косово је Армагедон српског народа“,“⁶⁷ до спомињања Видовдана у подругљивом стилу као „српског, тобоже, светог дана“⁶⁸ и умањивања значаја Косовске битке у Сарајевском злочину.⁶⁹ Читаво поглавље је посветила *Великој српској игеји* у настојању да докаже да је Сарајевски атентат само последица у низу вековних претензија српског народа на туђе територије.⁷⁰ Дакле, у питању је једна изричито негативна слика косовског мита као етноцентричног и чак империјалистичког, која се показује као изузетак који потврђује правило. Наиме, сваки аутор наклоњен Јужним Словенима, Југославији или Србима, користи народне легенде, државну пропаганду Југославије и интернализујући њену испољену суштину (одбрана и слобода) пише афирмативно о косовском миту као кохезивном фактору међу југословенским народима.

⁶⁴ Hodgson, 1991, стр. 25.

⁶⁵ Тај доказ су објављена сећања Љубе Јовановића на 1914, која она у својој књизи најпре назива небитним, а затим их анализира у оноликој мери у којој јој је довољно да закључи да је убиство Франца Фердинанда могло бити спречено и да управо Љуба Јовановић није ништа урадио како би спречио атентат. Своју детективску студију даље поткрепљује доказима истог интензитета: новинским чланцима у којима Љуба Јовановић износи неколико магловитих реченица о томе како никада није помагао емигранте из Црне Горе који су покушавали насилно да остваре уједињење Србије и Црне Горе; контроверзном књигом „Тајна превратне организације“ о Солунском процесу, која је годину дана након објављивања повучена и чија веродостојност и дан данас виси о концу с обзиром на непоклапања са стенографским белешкама са суђења (више о томе Живановић, 2016); (Durham 1925, стр. 34, 84, 129, 130, 158.)

⁶⁶ Ауторка није користила све званичне документе који су били доступни јавности већ у првој години рата што би се очекивало од истраживача који је на себе узео такав озбиљан задатак да неколико година после Великог рата докучи узрок, као што су Аустро-Угарска црвена књига, Немачка бела књига, већ прилично селективно штуро Британске плаве књиге и Српску плаву књигу и то само да би нагласила како је огромни недостатак што се састоји искључиво из телеграма. (Durham, 1925, стр. 157.)

⁶⁷ Durham, 1910, стр.278.

⁶⁸ Durham, 1925, стр. 157.

⁶⁹ Durham, 1925, стр. 15.

⁷⁰ „Идеал о којем су старији људи сањали снове а млади имали визије“ (Durham, 1925, стр. 15).

Ребека Вест⁷¹ је због својих ставова дошла у сукоб са Едит Дарам.⁷² Оно што је главна разлика између ове две ауторке је то што је тон приповедања Едит Дарам тон некога ко учи Балкан,⁷³ док се Ребека Вест поставља као неко ко је жељан да нешто научи од Балкана. Њено најпознатије дело *Црно јајње и сиви соко*, прожето је управо афирмативним виђењем косовског мита, а и сам назив је везан за жртву косовског типа: ауторка је посматрала приказ жртвовања црног јагњета на једној стени у Македонији, на дан Св. Ђорђа, на Овчем Пољу.⁷⁴ Размишљање о личном жртвовању, које започиње ауторкиним препознавањем македонске стене, прераста у централну тему књиге. Овај догађај она повезује са Косовском битком зато што је чула епску песму у којој пророк Илија долеће у обличју сивог сокола из Јерусалима и тражи од Срба да бирају између царства небеског и земаљског; по песми Срби су изабрали царство небеско. Као кључне године Вест узима 1389. и 1912. — Косово поробљено — Косово ослобођено.⁷⁵ Описујући црно јагње и сивог сокола као симболе жртвовања, она изражава гнев који хришћанство буди у њој зато што слављењем бола није успело да заштити своје присталице. Стога кључна питања на која она

⁷¹ Дама Сесилија Исабел Ферфилд, познатија под псеудонимом Ребека Вест (Лондон, 21. децембар 1892 — Лондон, 15. март 1983) је била британско-ирска феминисткиња и списатељица познате по својим романима и чланцима. Писала је есеје и чланке за *Њујоркер*, *Њу Републик*, *Санди Телеграф* и *The New York Herald Tribune*. (Lazarević Radak, 2011, стр. 22)

⁷² „Едит Дарам је њој замерала пристрасност и то што је на основу једног путовања написала књигу, без икаквог предзнања о тој земљи, док Ребека Вест не пориче неприпремљеност али доказује да је свесна афеката који су присутни у оваквим расправама. Вест тврди да је Османско царство на лукав начин окренуло народе једне против других да би их спречила да им се заједно одупру. Исто тако указује да су хуманитарно и реформистички расположени Енглези долазили на Балканско полуострво да би утврдили ко кога малтретира, неспособни да прихвате претпоставку да свако сваког малтретира и враћали се назад са по једним балканским народом као својим љубимцем, као и да се од особе које спадају у тај тип, аскете, очекује и да на огњиште постављају слику албанског, дугарског, српског, македонског или грчког народа која поседује сву снагу и благод верских фантазија. Овај коментар је тек изазвао још жучнију расправу да се објављивање књиге са овим коментаром у предговору одложило. Ребека Вест је Едит Дарам замерала ту опсесију и лаковерност везану за Балкан, што ју је лишило способности да уважи било који други аргумент који се није слагао са њеним ставовима, који су постали изразито проалбански“ (Goldsvorti, 2000, стр. 215–216).

⁷³ Видимо то чак и у делу Сарајевски злочин где инсистира да је упозоравала месецима пре атентата из 1914. да ће се исти догодити, забринута за безбедност престолонаследника Фердинанда (Durham, 1925, стр. 152).

⁷⁴ То је по свему судећи био обичај плодности из предхришћанског култа, који је опстао у овој области.

⁷⁵ „У наше време није било ратова који су имали тако романтичан ореол као балкански ратови из 1912. године. Срби су ишли на југ блистајући попут заљубљеника. У мислима им је била величанствена слика словенског царства, моћног упркос времену и поразу, попут цара Лазара у његовом ковчегу“ (Vest, 2004, стр. 440).

тражи одговор нису историјска и конкретна већ етичка и вечита.⁷⁶ У том кључном тренутку она не разматра додуше и колику је улогу то „слављење бола“ имало у националној историји 19. века и борби за ослобођење, иако је већ писала о тој храбрости, али се зато у епилогу који је настао у пролеће 1941. јако добро присећа тога и док падају бомбе каже како се трудила да се држи српски, јер је Британија тад постала жртвено јагње, тада су Енглези по њој били притешњени као Јужни Словени.⁷⁷ Ребека Вест никако није у мањини, за мноштво путописаца међуратног периода, Косово је било кључан део њиховог описа, круна њиховог путовања, откриће тајне Југославије. Феномен слављења пораза, храброст, пркос, жртва и неседичност су појмови које користе док са највећим поштовањем пишу о Косову. Кључна осовина југословенског јединства, савез Срба и Хрвата, огледа се у по једном српском и једном хрватском стражару које Вест затиче на „вечној стражи“ на Газиместану, „светом месту“ Јужних Словена.

Олив Лоџ, која је свој путопис и *Peasant life in Jugoslavia*“ објавила 1942. године посветила је *гуху Косова*. Она је такође као кључне догађаје узела Косовску битку из 1389. године и Кумановску битку из 1912: „Косово — дан када је Србија изгубила своје царство — иако њено потчињавање није озваничено још 80 година — остаје њена највеличанственија успомена. На тај свети обичај су вековима Срби гледали као Бајронови Грци на Саламину, тражећи инспирацију за своју слободу, док исту не би досегли и Кумановска победа избрисала Косовски пораз.“⁷⁸ У епилогу из 1942, Олив Лоџ са огромним емотивним набојем, као и Ребека Вест, црпи храброст из инспирације Јужним Словенима и закључује дело следећим реченицама: „За то време, Срби, Црногорци и Босанци, као хајдуци из давнина, држе планинске врхове у сопственој земљи, нетакнуте са поносом. Знају да Краљевић Марко и даље чува стражу у Прилепу, да дух браће Југовића не може умрети, и да Бели Орао не може бити посечен. Потомци јунака Косовских хероја ће бити достојни Лазара, Милоша Обилића, Старог Југ Богдана и Стефана Синђелића. Црвено, црно и златно Косово је немогуће

⁷⁶ „Црно јагње и сиви соко су делали заједно. У том злочину, као и у већини историјских и појединачних злочина, они су били саучесници. То сам научила у Југославији, која јасно открива све скривене ствари, која пружа симболе за оно што ум тек треба да уобличи. На Овчем пољу видела сам жртву у свој њеној гадости и видела сам огромну моћ над људском маштом. Тамо сам научила колико је неизмерно одвратно веровање да се просипањем животињске крви нешто може стећи, да се подилажењем смрти може задобити дар живота“ (Vest, 2004, стр. 683–687).

⁷⁷ „Помишљајући на инвазију, или када би бомба пала негде у близини, молила бих се Богу да ми подари храброст коју имају Срби, а знала сам да немам права да то тражим јер су нам Словени браћа, и да је грех који смо нашом неспособношћу починили према њима неопростив. Због њега се, када смо прилазили прозорима и гледали како Лондон гори, нисмо могли уздати у своју невиност“ (Vest, 2004, стр. 844).

⁷⁸ Lodge, 1942, стр. 30.

заборавити и живеће у сећањима народа који се боре за слободу.⁷⁹ Видимо да је пораз од сила Осовине, само додатно појачао слику Југославије као земље косовског мита и Видовданског култа, земљу где митови хране нове генерације бораца за слободу, овај пут из „три племена“.

Лавет Едвардс⁸⁰ као главни утисак издваја Косово поље, јер се према њему Срби издвајају од свих европских народа по чињеници да на један велики пораз гледају и поштују га као светињу која прожима сваки део њихових живота генерацијама.⁸¹ У свом делу *A wayfarer in Yugoslavia* читаво поглавље носи назив *The home of causes won: South Serbia*⁸² и у њему закључује: „Цар Лазар је отелотворење мистицизма заснованог на нади, његова дела и песме посвећене њему су испуњавале векове и и даље то чине. Он је изабрао небеску уместо земаљске круне и тај Косовски циклус нам је много ближи данас од циклуса Краљевића Марка“.⁸³ Сенка рата у Европи, додатно доји Едвардсов утисак. На Грејс Елисон⁸⁴ је такође огroman утисак оставило Косово; као и претходници поглавље је посветила Косовској бици. Она је закључила: „Косово није само лекција Србима, него свима нама. Свакој нацији бих поручила — Сећајте се Косова, дрините се о својој земљи као да има Косово“.⁸⁵ Дакле, није у питању једна слика која би се тумачила као просто историјско сећање једног етноса, већ је у питању препознавање универзалног, европског и чак индоевропског. У том смислу, налазимо исте мотиве код англоамеричких путописаца и југословенских уметника, па и дивљење за те мотиве код путописаца.

⁷⁹ „Југословени морају да цене слободу духа док трпе освајача. Али, зар нас није цела историја Јужних Словена уверила да ће опет збацити јарам? После скоро петсто година патње, Срби су се изборили за њихову слободу и освојили су свој победоносни дан. Хрвати и Словени су се мучили док су ишли ка националном животу. Шта је урађено једном може бити урађено опет. Југословенска војска, као војска кнеза Лазара је била прегажна бројношћу Немаца. Али упркос окупацији земље од стране освајача и подељености због сателита Немачке, војници, морнари и пилоти Југославије се боре изван своје земље, раме уз раме са савезницима против заједничког непријатеља и очуваће се до краја, колико год им буде било потребно. Краљ Петар II је изјавио да ће чувати заставу Југославије и да ће се она виорити на дан победе“ (Lodge, 1942, стр. 293).

⁸⁰ Лавет Филдинг Едвардс је био новинар и преводилац, аутор је шест књига о Југославији. У Југославију долази након завршених студија славистике у Енглеској са жељом да упише Универзитет у Београду, међутим како је Универзитет био затворен из политичких разлога, тада се одлучује за путовање по Југославији. Постаје дописник листова Дејли Телеграф и Тајмс. Аутор је дела Световно ходочашће, Скитница у Југославији и Дунавски ток (Лазаревић, 2011, стр. 23).

⁸¹ Fielding Edwards, 1938, стр. 177.

⁸² Fielding Edwards, 1939, стр. 241.

⁸³ Fielding Edwards, 1939, стр. 242.

⁸⁴ Грејс Мери Елисон, новинарка, списатељица и феминисткиња, допутовала је у Краљевину Југославију у септембру 1932. године на позив кнеза Павла. Већ у новембру је завршила рукопис и написала предговор за књигу Југославија-нова земља и њен народ (Шимуновић-Бешлин, 2007, стр. 178).

⁸⁵ Ellison, 1933, стр. 108–120.

5. Закључак

Представе о Балкану из прошлости су увек налазиле пут до садашњости. Путописна грађа је увек била добар кандидат за ту врсту истраживања управо због специфичности приказивања слике Другога у огледалу са идејама прогреса, моралних начела али и очекивања аутора. Путописци су имали различите мотиве за посету, различита очекивања и на њиховим делима се јасно види да, како се слика Балкана мењала кроз године, тако су се мењале и перцепције али и тзв. *хоризонти очекивања*. Исто тако се Косовски мит стално мења и еволуира, зато се и мора сагледати кроз прожимање и интеракцију појмова, догађаја, људи и духа времена, инсистирањем на пукој дисекцији ради привидне објективности бивамо ускраћени да у целости сагледамо поентилистичко уметничко дело чија је тема Косовско предање. Александар Лома је ово упоредио са походом Александра Великог на Азију који је то схватио као наставак Тројанског рата а себе доживљавао као новог Ахилеја.⁸⁶ Ради се о континуитету *жртва ње љедака*, о чему доста пише Милош Ковић. Тај вечни мотив који Грке везује за Термопилску битку (497. године п.н.е.), Јевреје за пад Јерусалима (70. године н.е.), а Јермене за пораз код Авараја (451. године н.е.) јесу само неки од примера.⁸⁷ Када сагледамо Косовско предање кроз историју Србије, касније и Краљевине Југославије, јасно се види да је његова улога уједињујуће природе. Зато је јасно окретање ка Косовском предању и Видовдану у тешким временима као што су Балкански ратови, Први светски рат и Други светски рат.

Оно што је од посебног значаја је што то препознају и путописци, на које су управо ти тренуци оставили огроман утисак, и нарочито се окрећу Косову као симболу наде у предвечерје Другог светског рата. Њихови описи су у многоме одражавали дух времена и уметнички наратив Краљевине Југославије. Иван Мештровић, Ђорђе Јовановић и њихови радови на споменицима потхрањивали су исти наратив — универзални мотиви преточени у причу о Косовској бици темељ су најпре српског националног идентитета, затим југословенског јединства и шире, индоевропске препознатљивости.

⁸⁶ „На овај начин не само да се може одбранили наизглед парадоксална тврдња да је косовски епос био добрим делом спеван пре доја на Косову 1389, коју смо изнели на почетку овог излагања, него се може и слутити да је и сам догађај у својој историјској реалности био донекле предодређен том древном епском традицијом, коју смо назвали Пракосово: да је кнезу Лазару кад је ступао у дој са надмоћним непријатељем лебдео јуначни узор Пра-Лазара, да је Милош Обилић свесно се жртвујући да би дошао главе највећем непријатељу свога народа и вере следио пример некога Пра-Милоша, који му је посредством епске песме још у раној младости био дубоко усађен у душу, као што ће потоња времена сваком Србину од малих ногу бити присно његово Милошево и Лазарево име“ (Лома, 2002, стр. 253).

⁸⁷ Ковић, 2018.

Литература

- Антић, Ч. (2012). *Србија и Велика Британија у Првом светском рату*. Београд: Завод за уџбенике.
- Бошковић, С. (2014). *Косовски културолошки мити*. Београд: Службени гласник.
- Bakić-Hayden, M. (2004). National Memory as Narrative Memory: The Case of Kosovo. У Todorova, M. (ур.), *National Memory in Southeastern Europe*. London: Hurst & Co.
- Bakić-Hejden, M. (2006). *Varijacije na temu Balkan*. Београд: Филип Вишњић.
- Vest, R. (2004). *Crno jagnje i sivi soko*. Београд: Mono i Manjana.
- Wilson, F. M. (1920). *Portraits and Sketches of Serbia*. London: The Swartmore Press Ltd.
- Goldsvorti, V. (2000). *Izmišljanje Ruritaniје: Imperijalizam mašte*. Београд: Geopoetika.
- Durham, E. M. (1910). *High Albania*. London: G. Allen & Unwin.
- Durham, E. M. (1925). *The Serajevo Crime*. London: G. Allen & Unwin.
- Ђурић, М. (1914). *Виговданска епика*. Загреб: Српско академско друштво Његош.
- Ellison, G.(1933). *Yugoslavia. A New Country and its People*. London: John Lane.
- Живановић, Ж. М. (2016). *Пуковник Ајис: Солунски процес хиљаду геополитичких сегментација: прилог за проучавање политичке историје Србије од 1903. до 1918. год*. Нови Сад: Прометеј.
- Игњатовић, А. (2018). Видовдански храм Ивана Мештровића, стварање Југославије и парадокси национализма. У Р. Цукић, В. Кастратовић Ристић, М. Васиљевић, Г. Масниковић (ур.), *Дан вредан века: I–XII–1918* (стр. 75–92). Београд: Музеј Југославије.
- Irby, A.P, Mckenzie, G. M. (1867). *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey in Europe*. London: Daldy Isbister and co.
- Ковић, М. (2018). Косовски завет и национални идентитет Срба. Преузето 10. 5. 2019. са https://stanjestvari.com/2018/02/12/kovic-kosovski-zavet-nacionalni-identitet/#_ftnref75
- Костић, В. (2014). *Британија и Србија: контакти, везе и односи 1700–1860*. Београд: Архипелаг.
- Krippner, M. (1954). *Yugoslavia invites*. London: Hutchinson.
- Krippner, M. (1991). British medical Women in Serbia during and after the First World War. У Allcock, John B., Young, Antonia (ур.) *Black Lambs & Grey Falcons: Women Travellers in the Balkans* (стр. 65–81). Bradford: Bradford University Press.

- Лазаревић Радак, С. (2011). *На Границама Оријента: преглед о Србији у енглеским и америчким путописима између два светска рата*. Панчево: Мали Немо.
- Лома, А. (2002). *Пракосово: словенски и индоевропски корени српске епике*. Београд: САНУ.
- Lodge, O. (1942). *Peasant life in Yugoslavia*. London: Seeley, Service and Co. Ltd.
- Markovich, S. G. (2000). *British perceptions of Serbia and the Balkans*. Paris: Dialogue.
- Markovich, S. G., Beckett Weaver, E., Pavlovic, V. (2006). *Problems of Identities in the Balkans* (стр. 115–138). Belgrade: Dosije press.
- Markovich, S. G. (2015). Coping with the Memory of Gavrilo Princip and the Symbolism of Vidovdan in Serbia and Yugoslavia. *The South Slav Journal*, 34 (1–2), 26–57.
- Markovich, S. G. (2018). British perceptions of Serbia and the Balkans. У Слободан Г. Марковић (ур.) *British-Serbian Relations: From the 18th to the 21st Centuries* (стр. 13–118). Belgrade: Faculty of Political Sciences, University of Belgrade & Zepter Book World.
- Pejić, R. (2013). Herbert Vivian: A British Traveller in Late Nineteenth-Century Serbia. *Balkanica*, XLIV, 255–284.
- Popović, M. (2011). *Vidovdan i časni krst*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Поповић-Филиповић, С. (2018). Срби на Корзици у Великом рату. 1. део. *Српски архив за целокујно лекарство*, 146 (7–8), 470–476.
- Радоњић, Н. (2015). Not exactly out of Europe, yet somehow on the fringes of the Orient. Слика Балкана у часопису National Geographic 1888–2013. *Годишњак за друштвену историју*, (20) 3, 73–97.
- Ristović, M. (2011). *Crni Petar i Balkanski razbojници*. Beograd: Čigoja.
- Said, E. (2000). *Orientalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Todorova, M. (2006). *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Fielding, Edwards L. (1938). *Profane Pilgrimage (Wanderings Through Yugoslavia)*. London: Duckworth.
- Fielding, Edwards L. (1939). *A Wayfarer in Yugoslavia*. Methuen, London: Duckworth.
- Footman, D. (1935). *Balkan Holiday*. London: William Heinemann Ltd.
- Harrison, H. D. (1941). *The soul of Yugoslavia*. London: Hodder & Stoughton.
- Hodgson, J. (1991). Edith Durham, Traveller and Publicist. У John B. Allcock, Antonia Young (ур.), *Black Lambs & Grey Falcons: Women Travellers in the Balkans* (стр. 8–28). Bradford: Bradford University Press.
- Шимуновић-Бешлин, Б. (2007). Грејс Елисон и Карађорђевићи. У П. В. Крестић (ур.), *Нововековне српске династије у мемоаристици* (стр. 177–191). Београд: Историјски институт.

Andelija Miladinović

Christian Cultural Centre dr Radovan Bigović, Belgrade

Kosovo Myth in the travelogues about the Kingdom of Yugoslavia

This article examines the Kosovo myth and its role in the ideology of the Kingdom of Yugoslavia. In the introduction we describe the basis and perception of the Kosovo myth and the Vidovdan cult through several centuries. The role of “travel writer“ is problematized and their *horizon of expectations* is established. The article also deals with continuity of Kosovo tradition and its sphere of influence throughout history. The core of the article is the analysis of the ways, methods, perceptions and reflexions upon the Kosovo myth in travelogues, and its connection to the state propaganda, ideology and art in Kingdom of Yugoslavia is established. The change of Kosovo myth is noted, with the vision of similarities and europeanness in the Anglo-American descriptions of Kosovo, Yugoslavia and the universal Indo-European myth is contextualized in the interwar period.

Key words: Kosovo myth, Vidovdan, travelogues, The Yugoslav Kingdome, Ivan Meštrović, Serbia, Great Britain.

Датум пријема чланка: 18. 05. 2019.

Датум прихватања чланка за објављивање: 07. 10. 2019.